

การวิจัยบริการสุขภาพ
Health Services Research

ปิยลัมพร หะวานนท์ อุษณีย์ พึ่งปาน

Abstract : Piyalamporn Havanond Usaneyya Perngparn.1997. Health Services Research. Thai J Hlth Resch. 11 (1) : 63-68.

Health Services Research is a multi-disciplinary research field. Research is concerned with health status in the community, health system research and economics of health to the individual and community at large. This is to improve the effectiveness of health services throughout the country.

An important characteristic of this research is the use of existing knowledge and technology. The correlation between the existing knowledge and technology and environment will be explored. Through these studies, new models will be developed which may then be replicated elsewhere.

Keyword : Health services research

บทคัดย่อ : ปิยลัมพร หะวานนท์ อุษณีย์ พึ่งปาน. 2540. การวิจัยบริการสุขภาพ. วารสารวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์
11 (1) : 63-68.

การวิจัยบริการสุขภาพเป็นการวิจัยสหสาขาที่เกี่ยวข้องกับสภาวะสุขภาพอนามัย มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้วิจัย
เข้าใจปัญหาสุขภาพของประชากรในชุมชน เพื่อจะได้นำผลการวิจัยนั้นมาปรับปรุงบริการสุขภาพในท้องถิ่นนั้นๆ นอก
จากนี้ยังรวมถึงการวิจัยระบบการบริการสุขภาพและการวิจัยทางเศรษฐศาสตร์สาธารณสุข ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการบริการที่
มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

ลักษณะที่สำคัญของการวิจัยนี้ จะเป็นการใช้วิทยาการและเทคโนโลยีที่มีอยู่ มาหาความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
และหาความสัมพันธ์ของวิทยาการเหล่านั้นกับสภาพแวดล้อม ทั้งนี้การวิจัยบริการสุขภาพนี้จะต้องสามารถวัดผลได้
หรือทำเป็นรูปแบบโดยมีการทดสอบสถิติ และสามารถถ่ายทอดและนำผลนั้นไปใช้ในที่อื่นๆ ได้

คำสำคัญ : การวิจัยบริการสุขภาพ

บทนำ

ประมาณ 40 ปีที่แล้ว นักสังคมศาสตร์เริ่มให้ความสนใจกับสังคมศาสตร์การแพทย์ และในปีพ.ศ.2503 ได้บรรจุเข้าเป็นสาขาหนึ่งในสมาคมสังคมศาสตร์ อเมริกัน (American Sociological Association) ทำให้มีการวิจัยในเชิงสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและการแพทย์ ซึ่งการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพนี้ได้ขยายออกไปในศาสตร์สาขาต่างๆ เช่น เศรษฐศาสตร์ ประชากรศาสตร์ รัฐศาสตร์ เป็นต้น งานวิจัยเหล่านี้เป็นการผสมผสานระหว่างศาสตร์ต่างๆ กับสภาวะสุขภาพอนามัย นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการวิจัยบริการสุขภาพ

ในประเทศไทยได้เริ่มมีการวิจัยบริการสุขภาพเช่นเดียวกันและเมื่อองค์การอนามัยโลก (WHO) ประกาศให้ปีพ.ศ.2543 เป็นปีที่ประชากรมีสุขภาพดีถ้วนหน้า ทำให้นโยบายต่างๆ เริ่มเน้นความจำเป็นของการวิจัยบริการสุขภาพ ทั้งนี้เพราะเล็งเห็นว่า การวิจัยทางการแพทย์เพียงอย่างเดียวไม่สามารถจะทำให้ประชากรสุขภาพดีถ้วนหน้าได้ จำเป็นจะต้องมีการวิจัยบริการสุขภาพ เพื่อหาสาเหตุที่มาของปัญหาสุขภาพ หาทางลดปัญหาสุขภาพ และหาแนวทางในการช่วยบุคลากรทางการแพทย์ให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำจำกัดความ

ในปี พ.ศ.2521 ได้มีการประชุม The Institute of Medicine's Committee on Health Services Research ที่ Washington D.C.² ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เสนอคำจำกัดความของการวิจัยบริการสุขภาพไว้ ดังนี้

การวิจัยบริการสุขภาพเป็นกิจกรรมสหสาขาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสุขภาพอนามัย มุ่งหมายที่จะให้ผู้วิจัยเข้าใจปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการให้การดูแลสุขภาพเพื่อที่จะได้นำไปปรับปรุงบริการสุขภาพให้ดีขึ้น ซึ่งรวมถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ กิจกรรมดังกล่าวจะต้องอาศัย การวิจัยขั้นพื้นฐาน การวิจัยประยุกต์ การเก็บข้อมูลทางสถิติ ทดสอบ ประเมินผล เพื่อวิเคราะห์นโยบายและวางแผนระยะยาวจำเป็นต้องทำงานเป็นคณะ ซึ่งในการทำงานนั้นต้องประกอบด้วยแผนงาน องค์กร เงินทุนและการจัดการเพื่อให้เกิดการใช้ระบบบริการสาธารณสุขอย่างมีประสิทธิภาพ และในที่ประชุมเดียวกัน Shortell และ LoGerfo³ ก็ให้คำจำกัดความว่า

การวิจัยบริการสุขภาพ คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้บริการและผู้ใช้บริการที่จะให้ผลหรือได้รับผลจากองค์กรที่ดูแลสุขภาพ โดยมุ่งเน้นความสัมพันธ์ของกระบวนการต่างๆ ที่ผู้ให้บริการจะเข้าไปบริการสุขภาพ นับตั้งแต่รูปแบบของผู้ป่วยที่จะเข้าสู่ระบบบริการ ระบบการจ่ายเงิน คุณภาพ ความเสมอภาคในการให้บริการ และเทคโนโลยี ซึ่งจะส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้บริการและพฤติกรรมการให้บริการ

องค์การอนามัยโลกได้ให้คำจำกัดความว่า การวิจัยบริการสุขภาพ คือ การศึกษาด้วยวิธีการอย่างเป็นระบบ โดยจะนำความรู้ทางชีวภาพและความรู้อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องไปใช้ในเรื่องสุขภาพอนามัยของบุคคล และชุมชนภายใต้สภาวะที่มีอยู่ในการประชุม World Health Assembly ครั้งที่ 43⁴ ขององค์การอนามัยโลก กล่าวถึงการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย "ประชากรมีสุขภาพดีถ้วนหน้าในปี พ.ศ.2543" มีข้อสรุปว่า การวิจัยระบบสาธารณสุขซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยบริการสุขภาพจะช่วยให้การบริการสาธารณสุขดีขึ้น นอกจากนี้การวิจัยระบบสาธารณสุขจะช่วยให้สามารถ

พัฒนาหน้าที่องค์ประกอบของระบบสาธารณสุข โดยการให้ข้อมูลใหม่กับผู้บริหารหรือผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ เพื่อให้ประกอบเป็นทางเลือกในการให้บริการสุขภาพที่มี ประสิทธิภาพมากขึ้น

ลักษณะการวิจัย

การวิจัยนี้จะต้องเกี่ยวข้องกับกระบวนการพลวัตรของระบบบริการ ไม่ใช่การศึกษาเฉพาะเรื่องสุขภาพและโรค แต่เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมในด้านสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วัฒนธรรม และปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย และเสนอวิธีการใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพสูงสุดนอกจากนี้ยังให้ข้อมูลเชิงประเมินผลนโยบาย และการปฏิบัติงาน

ความรู้ในศาสตร์แทบทุกสาขา สามารถใช้ในงานวิจัยบริการสุขภาพได้ทั้งสิ้น โดยสรุปแล้ว ลักษณะที่สำคัญของการวิจัยบริการสุขภาพ คือ

1. การใช้วิทยาการและเทคโนโลยีต่างๆ ที่มีอยู่ เช่น ความรู้ด้านการแพทย์ ประชากรศาสตร์ สังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และการเมือง เป็นต้น ไม่ใช่การสร้างเทคโนโลยีใหม่

2. เป็นกระบวนการศึกษาซึ่งต้องการวิทยาการหลายสาขาดังกล่าว มาศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาการ หรือเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อกัน นำผลการศึกษามาประยุกต์ โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อหาทางเลือกในการให้บริการสุขภาพและสาธารณสุขที่ดีกว่าที่มีอยู่ หรือทำเพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่เหมาะสมที่สุด ได้ผลคุ้มค่ามากที่สุด

ซึ่งผู้เชี่ยวชาญได้แสดงทัศนะว่าวิทยาการของศาสตร์แต่ละสาขานั้น เป็นส่วนหนึ่งที่สนับสนุนการวิจัยบริการสุขภาพดังต่อไปนี้

นักสังคมศาสตร์ เห็นว่า โครงสร้างของสังคมและสถาบันจะมีส่วนกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ การศึกษาทางสังคมศาสตร์จะอธิบายปัจจัยด้านทัศนคติและการปฏิบัติตนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งจะมีผลต่อความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของโครงการบริการสุขภาพ นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรจะสามารถอธิบายรูปแบบของการทำงานประสานกันของการบริการ ภายใต้เงื่อนไขของพฤติกรรมมนุษย์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นักประชากรศาสตร์ มีแนวความคิดว่าการศึกษาทางประชากรศาสตร์ อาทิ เช่น องค์ประกอบอายุ เพศ สถานภาพสมรส สภาพครัวเรือน ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพล สามารถอธิบายความแปลกแยกของกลุ่มประชากร และปัจเจกบุคคล ซึ่งผลของการศึกษาดังกล่าวสามารถนำไปปรับปรุงการวางแผนงานด้านบริการสุขภาพได้

นักเศรษฐศาสตร์อธิบายว่าเทคนิคการวัดทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์อุปสงค์และอุปทานของงานบริการสุขภาพจะชี้ให้เห็นถึงปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่เป็นตัวกำหนดทางเลือกใช้บริการของผู้บริโภค ส่วนในแง่ของผู้ให้บริการก็สามารถที่จะวิเคราะห์กิจกรรมที่เกิดประโยชน์สูงสุด ภายใต้เงื่อนไขที่มีอยู่

นักระบาดวิทยาให้ความเห็นว่า การศึกษาทางระบาดวิทยา ทำให้ทราบถึงสถานภาพสุขภาพของประชากร และสามารถชี้ถึงปัจจัยเสี่ยงของโรคทั้งขนาดและทิศทาง ซึ่งเป็นประโยชน์ในการวางแผนและประเมินผลโครงการบริการสุขภาพในชุมชน ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า สถานภาพทางสุขภาพและสิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสุขภาพนั้นสามารถจะวัดได้

นอกจากนี้มุมมองของนักรัฐศาสตร์ที่คำนึงถึงความขัดแย้งว่าเกิดจากความแตกต่าง ทั้งในแง่ของผู้ให้และผู้รับ บริการสุขภาพ การวิจัยจะสามารถอธิบายว่าใครจะได้รับอะไร เมื่อไร อย่างไร และทำไม อีกทั้งยังสามารถใช้ความรู้ด้าน นี้วางแผนนโยบายการให้บริการสาธารณสุข

3. วัดผลได้หรือสามารถทำเป็นรูปแบบได้ มีการทดลองพิสูจน์โดยวิธีทางสถิติ และสามารถถ่ายทอดรูปแบบ นำไปใช้ที่อื่นๆ ได้ผลดีเช่นเดียวกับต้นแบบ

ในเรื่องของการวัดผลนี้ ประเด็นที่พิจารณามี 3 ประการคือ ประสิทธิภาพประสิทธิผล และคุ่มค่า การวัด ประสิทธิภาพอาจจะเป็นเรื่องที่ง่ายที่สุด กล่าวคือ เพียงว่าพิจารณาการดำเนินงานภายใต้สถานการณ์ที่กำหนดสามารถ บรรลุเป้าหมายได้หรือไม่ยกตัวอย่างเช่น ปัจจุบันนี้มีการบริการทำคลอดที่สถานอนามัย ถ้าหญิงที่มาคลอดลูกต้องการ ทำหมัน และสถานอนามัยสามารถให้บริการทำหมันเบียดได้ด้วย และหลังจากการบริการแล้ว ผู้ใช้บริการพอใจกับ การบริการนั้นด้วย การให้บริการนั้นก็จัดว่ามีประสิทธิภาพ ส่วนประสิทธิผลคือ ผลภายหลังจากการรับบริการนั้น จาก ตัวอย่างเดิม ผู้ที่รับบริการเกิดความพอใจ คงจะต้องวัดผลต่อไปว่า บุคคลรอบข้างคนใช้พอใจหรือไม่ มีการแนะนำ เพื่อนบ้านมาคลอดและทำหมันที่สถานอนามัยดังกล่าวหรือไม่ ในประเด็นสุดท้ายคือ การวัดความคุ่มค่า กล่าวคือคุ่มค่า ทั้งผู้ให้บริการและผู้รับบริการ ถ้าเจ้าหน้าที่อนามัยสามารถทำหมันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ต้องใช้แพทย์ รัฐบาลก็คุ่มค่า ในการจ่ายเงินจ้างบุคลากร ส่วนผู้รับบริการก็เสียค่าใช้จ่ายน้อย ทั้งคลอดและทำหมันได้พร้อมกัน ไม่ต้องเดินทางไป ทำหมันที่โรงพยาบาลในเมือง สภาพเช่นนี้นับว่าคุ่มค่า ปัจจุบันผู้ให้บริการสาธารณสุขไม่ระมัดระวังให้เรื่องเกิดความ คุ่มค่า ยกตัวอย่างเช่น ตามโรงพยาบาลใหญ่ๆ ของรัฐบาลมีการฟุ่มเฟือย มีการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ราคาแพง และการ ลงทุนสูญเปล่าเป็นจำนวนมาก ถ้าสามารถจัดสรรทรัพยากรเหล่านั้นให้คุ่มค่า โดยมีการบริการที่มีประสิทธิภาพแล้ว การบริการสาธารณสุขจะเกิดประโยชน์สูงสุด โดยที่ประชาชนไม่ต้องรับภาระของต้นทุน

บทส่งท้าย

กล่าวโดยสรุปแล้ว การวิจัยบริการสุขภาพนั้น เป็นการวิจัยเพื่อหาทางปรับปรุงการบริการสุขภาพ หรือ ดูแลสุขภาพประชากร โดยที่การวิจัยนี้มีใช้การศึกษาเรื่องโรคหรือการเกิดโรคแต่เป็นการศึกษาที่อาศัยสภาวะอื่นๆ เข้า มาอธิบายเรื่องของสุขภาพ การใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีที่มีอยู่เพื่อการบริการสุขภาพ ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด นอกจากนี้งานวิจัยดังกล่าวต้องมีความชัดเจนเพียงพอที่จะนำไปแก้ไขและปรับปรุงบริการที่มีอยู่เดิม เพื่อให้เกิด ความเข้าใจ คณะผู้เขียนจะนำเรื่องของการวิจัยบริการสุขภาพมาเสนอในโอกาสต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Anderson. WO. 1991. **The Evolution of Health Services Research, Personal Reflections on Applied Social Science**. San Francisco: Jossey-Bass Publishers. p 1.
- Anderson. 1978. **Working Paper of the Committee on Health Services Research**. Institute of Medicine. Washington DC. January. p 1-2.
- Shortell SM. and LoGerfo, JP. 1978. **Health Service Research and Public Policy : Definitions, Accomplishments and Potential**. Paper prepared for the Institute of Medicine Steering Committee on Health Service Research.
- World Health Organization. 1993. **The Appraisal of Health Systems Research**. New Delhi : World Health Organization, Regional Office for South-East Asia.